

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційне дослідження

Хомчук Олени Павлівни

«Особистісні детермінанти розвитку впевненості у собі в підлітків»,
представленої на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук
зі спеціальності 19.00.07. – педагогічна та вікова психологія

Дослідження впевненості у собі особистості та особливостей її становлення впродовж останніх десятиліть викликає особливий інтерес як у зарубіжній, так і вітчизняній психології, оскільки постійні глобальні перетворення сучасного соціального, політичного та економічного життя неоднозначно впливають на успішність соціалізації особистості, її переживання як суб'єкта власних достовірних можливостей, пригнічуючи бажання шукати та реалізовувати власні можливості. Зважаючи на це, проблема впевненості у собі окремої особистості вимагає серйозних розробок у галузі сучасної психологічної теорії і практики.

Актуальність рецензованої дисертації Хомчук О. П. визначається понад усе і унікальним для розвитку особистості віковим періодом у життєвому циклі людини – підліткового віку, періодом виникнення почуття дорослості та потреби в самоствердженні, періодом, який в сучасних умовах загострення кризової нестабільності є недостатньо досліджений у сучасній вітчизняній психологічній науці.

Також, ми вбачаємо такі аспекти щодо актуальності і теоретичної значущості дослідження, а саме: робота виконана на межі декількох суміжних наукових галузей – загальної, вікової та практичної психології, психології особистості та носить яскраво виражений експериментальний характер. Очевидно, що дисертація Хомчук О.П. може використовуватись як в теоретичній, так і практичній психології.

У роботі чітко сформульована методологічна парадигма організації дослідження – окреслено програму дослідження, обґрунтовано актуальність обраної проблематики, сформульовано предмет, об'єкт, мету та завдання дослідження. Реалізація авторського спроектованого наукового пошуку розв'язання обраної проблеми відображена в гіпотезі та науковій новизні дослідження, вони адекватно відбивають ті наукові доробки, які було закладено авторкою у понятійному апараті і надалі реалізовано у експериментальній методиці.

Не можна не виокремити як позитивний здобуток такий аспект дисертаційного дослідження, як його практичну значущість. У цьому ракурсі ми б хотіли акцентувати увагу шановних членів спеціалізованої вченої ради на таких моментах: дисертанткою виокремлено та описано три рівні прояву впевненості у собі у підлітковому віці; визначено провідні психолого-педагогічні умови становлення цього психологічного феномену; розроблено оригінальну систему психокорекційної роботи шляхом впливу як на її структурні компоненти, так і на особистісні детермінанти учнів старшого підліткового віку; доведено її ефективність.

Слід відзначити, що надійність та вірогідність результатів емпіричного дослідження забезпечувались логікою наукового аналізу, використанням валідних діагностичних методик, адекватним поставленим завданням; репрезентативністю вибірки досліджуваних, а також вдалим поєднанням кількісної та якісної обробки отриманих даних, застосуванням методів математичної статистики.

Щодо структурування дисертації: вона складається з трьох розділів, які послідовно та логічно репрезентують напрям розгортання стратегії наукового пошуку, а також – висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

Зміст дисертації переконливо свідчить про ретельність проведеного аналізу поняття «впевненість у собі», котре розглядається дослідницею як позитивне інтегроване ставлення до власних можливостей. Авторкою опрацьований значний обсяг літературного матеріалу, на основі якого здійснено ґрунтовний ретроспективний аналіз, що у повній мірі охоплює проблемне поле дослідження – від класичних філософських, педагогічних, медичних уявлень до науково-теоретичних концепцій та підходів у галузі психології: психоаналітичного (А. Адлер, Е. Берн, Е. Еріксон, К. Хорні), біхевіористичного (А. Сальтер, Дж. Вольпе, А. Лазарус), соціально-когнітивного (А. Бандура), гуманістичного (А. Маслоу, К. Роджерс) та позитивного (М. Селігман).

Авторка представленої роботи доводить обґрунтованість визначення цього поняття як багатокомпонентного психічного явища, в якому головним є суб'єктивна позитивна оцінка результатів власних дій та виокремлення у ньому наступних структурних компонентів і їх критеріїв: когнітивного (самоефективність), емоційного (сміливість у соціальних контактах) та поведінкового (ініціативність), яке зазнає певних змін та перетворень на кожному віковому етапі.

На основі детального вивчення зарубіжної та вітчизняної психологічної літератури Олена Павлівна констатує зв'язок досліджуваного поняття впевненості у собі з такими особистісними утвореннями, як самоствердження, мотивація досягнення, аутосимпатія, автономність, саморозуміння, рефлексивність, спонтанність, копінг-стратегії. Узагальнивши попередній науковий доробок, дисертантка небезпідставно припускає, що впевненість у собі в підлітковому віці обумовлена динамікою цих особистісних утворень, які виступають її емпіричними корелятами.

Визначаючи впевненість у собі як багатокomпонентне психічне явище, в якому головним є суб'єктивна позитивна оцінка результатів власних дій, авторка обґрунтовує структуру зазначеного психічного утворення, що складається з чотирьох компонентів: самоствердження (мотиваційний компонент), аутосимпатія (емоційний), саморозуміння (когнітивний), спонтанність (поведінковий), які проявляються на трьох різних рівнях (високому, середньому, низькому).

Теоретичні пошуки дозволили авторці дійти висновку, що сенситивність підліткового віку до розвитку впевненості у собі детермінована наступними його особливостями: загостренням потреби у самоствердженні, розвитком мотивації досягнення, поглибленням особистісної рефлексії, реалістичним ставленням до себе, автономністю, самостійністю в оцінці себе, розвитком здатності адекватно реагувати на нові обставини, конструктивно долати життєві труднощі. Вказані особливості досліджуваного феномену дозволили дослідниці зробити обґрунтоване припущення про особистісні детермінанти впевненості у собі у підлітковому віці: мотиваційній складовій відповідає мотивація досягнення, емоційній – автономність, когнітивній – рефлексивність, а поведінковій – копінг-стратегія. Зауважимо, що виокремлення, порівняльний аналіз таких презентативних у сучасній психології понять передбачає глибоке занурення у досліджуваний феномен та демонструє сміливість у представлених судженнях.

Достатньо аргументованою, здійсненою на високому рівні узагальнення є розроблена дисертанткою структурно-динамічна модель особистісних детермінант розвитку впевненості у собі в підлітків, яка у подальшому була експериментально підтверджена. Наполегливо, крок за кроком, авторка розглянула вияви впевненості у собі в мотиваційній, емоційній, когнітивній та поведінковій сферах особистості учнів підліткового віку, розкрила її функціонування в цей віковий період на трьох рівнях. Особливу увагу авторка приділила ролі кризових явищ у становленні

впевненості у собі, наголошуючи, що розвиток впевненості у собі в підлітків залежить від особистісних детермінант, які визначають оптимальний чи неоптимальний напрямок цього психологічного утворення: у разі негативного подолання вікової кризи впевненість у собі іде регресивним шляхом в усіх її вимірах. Відзначимо, що обґрунтована Хомчук О. П. структурно-динамічна модель особистісних детермінант розвитку впевненості у собі в підлітків є першою вдалою спробою узагальнення існуючих поглядів на зазначене психічне утворення, яка значно збагачує уявлення про досліджуваний феномен у вітчизняній віковій психології та психології розвитку особистості.

Таким чином, дослідниця не лише констатує в якості методологічних засад окремі теоретичні парадигми, а й представляє власні аргументовані позиції щодо презентованих наукових положень та базисних дефініцій. Узагальнюючи теоретичне бачення проблеми, авторка представляє упевненість у собі як цілісну динамічну структуру, а її становлення як культурно детермінований процес, що й визначає, на думку дослідниці, необхідність в якості визначального обрати інтегрований підхід.

Видається логічним, на завершення теоретичного розділу, представлення структури упевненості у собі особистості та чітке виокремлення основних критеріїв і показників цього психічного утворення, презентоване у розробленій дисертанткою структурно-динамічній моделі особистісних детермінант розвитку впевненості у собі в підлітків, що дало можливість дослідниці успішно і переконливо спрямувати розв'язання проблеми від абстрактно-теоретичних узагальнень у конкретно-прикладне поле емпіричного вивчення.

Здійснюючи експериментальне вивчення особистісних детермінант розвитку впевненості у собі в школярів підліткового віку, Хомчук О. П. обґрунтовує психодіагностичний інструментарій дослідження, аналізує психологічні особливості вияву структурних компонентів цього психічного утворення в підлітків, розкриває зв'язок впевненості у собі з особистісними виявами досліджуваних, подає характеристику критеріїв, показників, а також – рівнів вияву впевненості у собі та її особистісних детермінант в підлітковому віці. Авторкою досліджено і описано психологічні особливості прояву особистісних детермінант усіх структурних компонентів впевненості у собі, здійснено кількісний та якісний аналіз результатів констатувального експерименту щодо вікових та гендерних особливостей зазначеного психічного утворення у підлітковому віці, на ґрунті якого виявлено показники та рівні прояву впевненості у собі.

Кількісні результати експериментального дослідження особистісних детермінант розвитку впевненості у собі підлітків виявили домінування у підлітковому віці негативної тенденції (переважання показників напівконструктивного та неконструктивного (середнього та низького) рівнів), що спонукало дослідницю на пошуки шляхів диференційованої корекційної роботи з підлітками, спрямованої на підсилення досліджуваного психічного явища шляхом впливу на його особистісні детермінанти.

Представлений системний аналіз реалізованої в ході формувального експерименту психокорекційної програми свідчить про ефективність спеціально організованих психологічних впливів. Дисертантці вдалося експериментально апробувати систему заходів, спрямованих на узгодження у підлітків функціонування структурних компонентів впевненості у собі через цілеспрямований вплив на її особистісні детермінанти засобами психокорекції. На думку дослідниці, отримані емпіричні дані є підтвердженням висунутого припущення про те, що в підлітковому віці впевненість у собі розвинена недостатньо і зумовлюється такими особистісними детермінантами як мотивація досягнень, автономність, рефлексивність та копінг-стратегія, активізація яких засобами активного соціально-психологічного навчання сприятиме підвищенню впевненості у собі в учнів підліткового віку.

Результати експериментальної роботи дисертантки свідчать про можливість і корисність практичної психологічної допомоги підліткам, особливо тим, які демонструють напівконструктивний та неконструктивний рівні впевненості у собі. Позитивна динаміка у рівнях прояву впевненості у собі підлітків експериментальної групи, статистично достовірні позитивні зміни у кожному з досліджуваних емпіричних корелятивів цього психічного утворення, засвідчили правомірність висунутої дисертанткою гіпотези і також можуть вважатися критерієм ефективності створеної нею психокорекційної системи роботи з підвищення розвитку впевненості у собі в підлітковому віці та практичних рекомендацій з розвитку впевненості у собі.

У висновках дисертантці вдалось інтегрувати результати теоретичного аналізу та експериментальні дані і представити психічне явище впевненості у собі у підлітковому віці як діалектичну єдність змістовних та динамічних компонентів, що мають специфічні показники та прояви і можуть бути представлені на кількох рівнях з відповідними характеристиками. Беззаперечним позитивним здобутком дисертаційного дослідження Хомчук О. П. виступає підтвердження його достовірності математико-статистичною обробкою даних, виконаною на належному рівні. У

дисертаційному дослідженні окреслені перспективи подальших наукових пошуків, що викликають інтерес і видаються достатньо глибокими та актуальними.

Можемо констатувати, що наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у вивченні вікових особливостей розвитку в підлітків впевненості у собі як стійкого позитивного ставлення до власних можливостей; визначенні критеріїв, показників та рівнів, особистісних детермінант розвитку впевненості у собі в підлітковому віці; розробці структурно-динамічної моделі особистісних детермінант розвитку впевненості у собі в підлітків; теоретичному обґрунтуванні та експериментальній апробації психокорекційної системи роботи з підвищення розвитку впевненості у собі в учнів підліткового віку.

Щодо теоретичного значення, воно визначається уточненням змісту таких понять, як мотивація досягнень, автономність, рефлексивність, копінг-стратегії, самоствердження, саморозуміння, аутосимпатія, спонтанність, які розглядаються у контексті вивчення впевненості у собі як психологічної якості особистості.

Практичне значення одержаних результатів полягає у апробації пакету діагностичних методик з вивчення особистісних детермінант розвитку впевненості у собі в підлітків, які можуть бути використані практичними психологами, дослідниками при вивченні цих феноменів у підлітковому віці а також – розробці і експериментальній перевірці психокорекційної системи роботи з підвищення впевненості у собі у підлітковому віці шляхом впливу як на її структурні компоненти, так і на особистісні детермінанти активними соціально-психологічними методами, що знайшло відображення у сформульованих практичних рекомендаціях для практичних психологів та вчителів. Проведене комплексне дослідження особистісних детермінант вияву цього особистісного утворення у підлітків також робить актуальним використання його результатів викладачами психології ВНЗ у лекційних курсах.

Апробація і впровадження результатів дослідження відбувалося шляхом обговорення на наукових конференціях, семінарах, засіданнях кафедр НПУ імені М.П. Драгоманова, шляхом проведення лекцій, семінарів, діагностичних та психокорекційних заходів, тренінгів у навчально-виховних закладах Київської та Черкаської області.

За темою дисертації опубліковано десять друкованих праць, з яких чотири статті – у наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України, одна – у зарубіжному фаховому періодичному виданні. Разом з авторефератом вони адекватно відбивають провідний зміст дослідження.

Відзначимо, що дисертаційне дослідження Хомчук Олени Павлівни «Особистісні детермінанти розвитку впевненості у собі в підлітків» розвиває та доповнює наукові уявлення про особливості взаємодії чотирьох складових цього феномену (афективної, когнітивної, поведінкової та мотиваційної) в підлітковому віці в контексті таких підліткових новоутворень, як почуття дорослості та потреба в самоствердженні, що є вагомим внеском у педагогічну та вікову психологію.

Поряд із безперечними здобутками, дисертаційне дослідження не позбавлене певних недоліків.

1. У теоретичній частині роботи відсутня чітка категоризація феномену впевненості у собі. У висновках до пп.1.1 (с.18) та до першого розділу (пп.1, с.55) авторка лише зазначає, що «впевненість у собі – це позитивне інтегроване ставлення до власних можливостей, що виявляється у когнітивній, емоційній і поведінковій сфері особистості». Залишається не зрозумілим, до групи яких психічних явищ автор відносить досліджуваний феномен.

2. Внаслідок певної термінологічної невизначеності феномену (пп.1) видається спірним, чому саме авторка виокремлює в його структурі чотири компоненти: афективний, когнітивний, поведінковий і мотиваційний.

3. Здійснюючи експериментальне вивчення особистісних детермінант розвитку впевненості у собі в підлітків (зокрема, при проведенні констатувального експерименту), дисертантка обмежилася віковою вибіркою 13-15 років. Ми вважаємо, що розширення вікової вибірки (зокрема, включення у неї учнів молодшого підліткового віку) при дослідженні особистісних детермінант розвитку впевненості у собі в підлітків відкрило б додаткові можливості для вивчення динаміки зазначеного феномену.

4. Запропоновані рекомендації для практичних психологів та викладачів (с. 159-161), хоча і викладені логічно і послідовно, проте, на нашу думку, потребують більшої розгорнутості і оформлення у окремий підрозділ дисертації.

Проте, зазначені недоліки не знижують загальної позитивної оцінки даного дисертаційного дослідження.

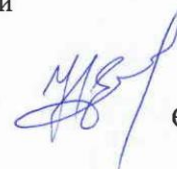
У цілому оформлення та змістовний контекст дисертаційної роботи та автореферату відповідає основним вимогам ВАК України до такого типу наукових праць.

Дисертаційне дослідження «Особистісні детермінанти розвитку впевненості у собі в підлітків» виконане на високому теоретико-методологічному рівні, є самостійним, завершеним науковим дослідженням

актуальної для теорії і практики педагогічної і вікової психології проблеми та за ступенем новизни, обґрунтованості, науковою та практичною цінністю відповідає вимогам п.п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р., № 567, а його автор – Хомчук Олена Павлівна – заслуговує присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Офіційний опонент:

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри практичної психології
Навчально-наукового інституту педагогіки
і психології Сумського державного
педагогічного університету
імені А.С.Макаренка

Єрмакова Н.О.

Єрмакової Н.О.
засвідчую
підписи проректор
Штанько С.В. Шенічкіна
14-11-2016 р.